

DEMİRCİ, Ümit Özgür, *Geyik Kitabı*, Kitabevi Yayınları, s. 273-280, İstanbul, 2013.

*Ümit Özgür DEMİRCİ¹

keçi Kelimesi

Eski Türkçede *êčkü* şeklindeki kelime, ilk defa Harezmi Türkçesinde *keçi* şeklinde karşımıza çıkmaktadır, pek çok Türkolog bu şeklin Oğuzca olduğunda hemfikirdir. Batı Türkçesinde *keçi* şeklinde görülen kelime, Anadolu Ağızlarında *êčkü* şeklinde de geçer.

“Keçi”nin Tarihi ve Çağdaş lehçelerdeki seyri:

Göktürk harfli metinlerde *keçi* anlamında herhangi bir kelime tespit edilemedi. Eski Uygur Türkçesinde *keçi* anlamında *êčkü* bulunmaktadır; *êčkü süti* ‘keçi sütü’ (*Heilkunde II*), *bukani êčküni* ‘sığır ve keçiler’ (USp 36, 2), Karahanlı Türkçesinde *êčkü* ‘keçi’ (DLT I 128), Harezmi Türkçesinde *êčkü* ‘keçi’ (Kutb 156), *êkçi* ‘keçi’ (KE 170v 19), *keçi* ‘keçi’ (ME 222, 5), Kıpçak Türkçesinde *êčkü* ‘keçi’ (MM 195 1), *keçi* ‘keçi’ (KM 69b 6), *êčki* ‘keçi’ (CC 108, 3), *keşi* ‘keçi’ (Kav 62, 1), Çağatay Türkçesinde *êçgü* ‘keçi’ (Sang 65v 4), *êčkü* ‘keçi’ (Vel 97) ve Osmanlı Türkçesinde kelime *keçi* şeklindedir. Anadolu ağzlarında *keçi* şeklinin yanında *işk* ve *êčki* ‘keçi’ (DS 1663, 2564) şekli de bulunmaktadır.

Çağdaş lehçelerde **Bşk.** *käzä*, **Kzk.** *eški*, **Kır.** *ečki*, **Özb.** *ečki*, **Tat.** *kaza, kãcã*, **SibTat.** *icke, ickã*, **Tkm.** *geçi*, **YUyg.** *öçkã* (TLS 462, 463); **Alt.** *ečki* (ATS 80), **Nog.** *eški*, **KKlp.** *eški*, **KarBlk.** *ečki*, **Şor.** *öške*, **Tel.** *eçke*, **Hak.** *eski*, **Tuv.** *öškü*, **Sag.** *üske*, **KarH.** *ecki*, **KarC.** *ečki*, **Kum.** *ečki*, **Az.** *keçi*, **Gag.** *keçi*, **Khor.** *geçi, gãçi, geççi, gãççi*, **Hal.** *ãççü, äçgü, göçü*, **Sal.** *eşku*, **Çuv.** *kaçaka* şeklindedir (Tas-Berta 2011: 518, 519).

“Keçi”nin kökeni:

keçi kelimesinin kökeni ve *êčkü* ile *keçi* arasındaki bağlantı ile ilgili **Clauson**; *keçi* kelimesinin Oğuzcada bozulmuş biçim olduğunu, kelimenin en eski biçiminin *êčkü* olduğunu belirtir (Clauson 1972: 24b),

---

¹ *Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Düzce. umitdemirci41@gmail.com.

Şçerbak; *keçi* biçiminin *êçki* kelimesinin metatezli şekli olduğunu düşünür (İRLTJa 117-118), Bazin de tıpkı Şçerbak gibi *keçi* biçimini metatezli şekil olarak kabul eder ve *keçi* biçiminin *keçü ara durağı yoluyla *êçkü*'den gelmişe benzediğini ifade eder (Eren 1999: 226). Ligeti; *keçi* kelimesiyle ilgili "bozulma" görüşünün kolay kolay doğrulanamayacağını, hatta göçüşme şeklini de zorlama olarak görmektedir. Bu iki kelimenin hayvanları çağırma maksadıyla kullanılan birbirine benzer çağırma olduğunu düşünür (TörK 284). Németh; *keçi* kelimesinin keçileri çağırma için kullanılan *keç keç* şekliyle geldiğini belirterek, görüşüne delil olarak da çağdaş lehçelerde keçileri çağırma için *çi çi*, *çik çik*, *çige çige* gibi çeşitli kullanımlara dikkat çekmiştir. Németh, *êçki* biçiminin de yukarıda belirttiği çağırma kelimelerden geldiğini düşünmektedir (Melich Arm 290- 291). Munkácsi; *êçki* biçiminin Sanskritçe olduğunu ifade etmiştir (ÁKE 512; KSz 6: 378). Eren, yukarıdaki görüşleri sıraladıktan sonra, *keçi* biçimi ile ilgili ortaya atılan bozulma görüşünün kolay kolay doğrulanamayacağı gibi, metatez olasılığının da düşünülmemeyeceğini belirttikten sonra, Macarcadaki *kecske* "keçi" kelimesinin Çuvaşça *kaçaka* kelimesi ile arasındaki benzerliğe dikkat çeker; ancak Çuvaşça *kaçaka* biçimi mi daha eski? Bunun bilinmemeyeceğini, Çuvaşça *kaçaka* biçiminin kurala aykırı bir şekil olduğunu göz ardı edilemeyeceğini belirtir (Eren 1999: 226). Róna Tas ve Árpád Berta; *West Old Turkic, Turkic Loanwords in Hungarian* adlı eserlerinde Macarcadaki *kecske* "keçi" kelimesini açıklarken, kelimenin hayvanı (keçiyi) çağırma için kullanılan bir veya birden fazla kelimeyle ilgili olduğunu, Sevortyan'a göre hayvanı çağırma için kullanılan kelime şekillerinin ya kısaltılmış ya da bozulmuş şekiller olduğunu, ayrıca Sevortyan'ın kelimenin sonundaki *-i ~ -ü* ve *-ki ~ -kü* şekline dikkat çektiğini belirterek, Çuvaşçada bugün var olmayan; ancak Aşmarin'in sözlüğünde geçen *kasaka gibi ilginç şekle dikkat çekerler; *k-* ile olan kelimelerin tipik Oğuzca özellik olduğunu ve bunun Kaşgarlı Mahmut tarafından çoktan ifade edildiğini belirttikten sonra, Gamkrelidze-İvanov'un (1995: 504) hem *keçi hem de *êçkü kelimesinin her ikisinin de Eski Hint-Avrupa dillerinden geldiği görüşünü vererek, bu görüşün ne göz ardı edilebileceğini ne de reddedilebileceğini belirtirler (Tas-Berta 2011: 519). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te *keçi* kelimesi açıklanırken, kelimenin Orta Türkçeden beri dilimizde olduğunu ve keçileri çağırma için kullanılan *keç keç* sözünden geldiğinin tahmin edildiğini ve Eski Türkçedeki *êçkü ~ êçki* kelimeleriyle arasında bir ilişkinin olmadığı

belirtilir (Ayverdi 2006: 1628b). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü* adlı eserde Gülensoy; *keçi* kelimesini açıklarken *keçi* < ET *êçkü* < **êç+kü* < *êç “keçiyi çağırma ünlemi” şeklinde açıklayarak, Anadolu ağızlarında *kiçi* “köpeği çağırma ünlemi”, *kiçi kiçi* “keçiyi çağırma ünlemi”, şeklinde açıklamıştır (Gülensoy 2007: 491).

İlk önce *êçkü* ve *keçi* kelimeleri arasındaki ilişkiye gelirsek; Clauson’un *keçi* kelimesi Eski Türkçe *êçkü* kelimesinin Oğuzcadaki bozulmuş halidir şeklindeki görüşlerine, *keçi* kelimesinin *êçkü* kelimesinin metatezli şekli olduğunu ileri süren Şçerbak ve Bazin de katılır (Eren 1999: 226). Bence, Harezmi Türkçesinde KE 170v 19’daki *êçki* şekli *êçkü* ve *keçi* arasında bir ilişkinin olup olmadığını tespit etmekte önemlidir. Öyleyse bu örnek hem Clauson hem de Şçerbak ve Bazin’in görüşlerini birleştirmede önemlidir. Eski Türkçedeki *êçkü* metatez sonucunda tıpkı KE 170v 19’daki *êçkü* şekline dönmüştür, daha sonra yine Clauson’un dediği gibi *keçi* şekli bu *êçkü* şeklinin Oğuzcadaki bozulmuş şekli gibi durmaktadır. *keçi* kelimesinin *êçkü* şeklinin bozulmuş biçimi olduğunu kabul ettiğimize göre, *êçkü* şeklinin kökeni ile ilgili şunları söyleyebiliriz; Munkácsi’nin *êçki* kelimesinin Sanskritçeden geldiği görüşü ve yine Gamkrelidze-İvanov’un hem *keçi* hem de *êçkü* kelimelerinin Eski Hint-Avrupa dillerinden geldiği şeklindeki görüşlerini de kabul etmek zordur. Yine *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*’te *keçi* kelimesi ile ilgili bu kelimenin Eski Türkçedeki *êçkü* kelimesi ile ilişkisinin olmadığı şeklindeki açıklama, Harezmi Türkçesindeki metatezli örnekler dikkate alındığında *êçkü* > *êçkü* ~ *êçki* > *keçü > *keçi* şeklinde gelişme gösterdiğini bize düşündürmektedir. *êçkü* kelimesinin kökeni ile ilgili bence en mantıklı görüş Gülensoy’un *êçkü* < **êç+kü* açıklamasıdır (Gülensoy 2007: 491). Böylece *êçkü* biçimi, *êç keçileri çağırma kullanılan isim soylu ünleme, Eski Türkçede “ses” anlamına gelen *kü* isminin kaynaşmasıyla oluşmuş birleşik isim gibi durmaktadır.

Kısaltmalar:

Usp. *Uigurische Sprachdenkmeler*, **DLT.** *Divan-ı Lûgat-it-Türk*, **Kutb.** *Kutb’un Hüsvrev ü Şirin’i*, **KE.** *Kıyasü’l-Enbiyâ*, **ME.** *Mukaddimetü’l-Edeb*, **MM.** *Mu’inü’l-Mürîd*, **KM.** *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*, **CC.** *Codex Cumanicus*, **Kav.** *El-Kavânînü’l-Küllîyye Li-Zabti’l-Lügati’t-Türkiyye*, **Seng.** *Senglax*, **Vel.** Ve. de Veliaminov-Zernov, **DS.** *Derleme Sözlüğü*,

TörK. *A Magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*, **İRLTJa.** *Grammatičeskij očerık jazyka tjurkskix tekstov*, **ÁKE.** *Árja és kaukázusi elemek a finn-magyar nyelv-veken*, **KSz.** *Über die "uralten armenischen Lehnwörter" im Türkischen*, **ET.** *Eski Türkçe*, **TDK.** *Türk Dil Kurumu*, **Bşk.** *Başkurt Türkçesi*, **Kzk.** *Kazak Türkçesi*, **Kır.** *Kırgız Türkçesi*, **Özb.** *Özbek Türkçesi*, **Tat.** *Tatar Türkçesi*, **SibTat.** *Sibirya Tatar Türkçesi*, **Tkm.** *Türkmen Türkçesi*, **YUyg.** *Yeni Uygur Türkçesi*, **Nog.** *Nogay Türkçesi*, **KKlp.** *Karakalpak Türkçesi*, **KarBlk.** *Karaçay-Balkar Türkçesi*, **Şor.** *Şor Türkçesi*, **Alt.** *Altay Türkçesi*, **Tel.** *Teleüt Türkçesi*, **Hak.** *Hakas Türkçesi*, **Tuv.** *Tuva Türkçesi*, **Sag.** *Sagay Türkçesi*, **KarH.** *Karay Türkçesi H*, **KarC.** *Karay Türkçesi C*, **Kum.** *Kumuk Türkçesi*, **Az.** *Azeri Türkçesi*, **Gag.** *Gagauz Türkçesi*, **Hal.** *Halaç Türkçesi*, **Sal.** *Salar Türkçesi*, **Çuv.** *Çuvaş Türkçesi*, **ATS.** *Altayca-Türkçe Sözlük.*

KAYNAKÇA

ARAT, Reşid Rahmeti (1959): *Kutadgu Bilig (Çeviri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

ARAT, Reşid Rahmeti (1999): *Kutadgu Bilig I (Metin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ARAT, Reşid Rahmeti (2006): *Atabetü'l-Hakayık*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ATA, Aysu (1988): *Nehçü'l-Ferādis III*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ATA, Aysu (1997): *Kıssasü'l-Enbiyā II (Dizin)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ATA, Aysu (2004): *Türkçe İlk Kur'an Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ATALAY, Besim (1988): *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*, c: I, II, III, IV, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

BOROVKOV, A. K. (2002): *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. yüzyıllar)*, (Rusçadan çevirenler: Halil İbrahim Usta, Ebülfez Amanoğlu), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

BROCKELMANN, C., (1954): *Osttürkische Grammatik der İslamischen Litteratursprachen Mittelasiens*, Leiden.

CAFEROĞLU, Ahmet (1993): *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

CINCIUS, V. I. (1975): *Sravnitel'nyjslovar' tunguso-man'čurskichjazykov*, Leningrad.

CLAUSON, Sir Gerard (1972): *Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford the Clarendon Press, London.

Derleme Sözlüğü (1963- 1982): c: I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

DOERFER, Gerhard und Semih Tezcan (1980): *Wörterbuch des Ghaladsch* (Dialekt von Xarrab), Akadémia Kiadó, Budapest.

ECKMANN, János (1988): *Çağatayca El Kitabı*, (çeviren: Günay Karaağaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

ERASLAN, Kemal, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce (1979): *Kutadgu Bilig III (İndeks)*, Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

ERDAL, Marcel (1991): *Old Turkic Word Formation, A Functional Approach to the Lexicon*, Volume: I, II, Wiesbaden: Harrassowitz.

EREN, Hasan (1999): *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

ERGİN, Muharrem (1997): *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.

EYUBOĞLU, İsmet Zeki (1998): *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (Genişletilmiş 4. Baskı), Sosyal Yayınları, İstanbul.

GABAIN, A. Von (1988): *Eski Türkçenin Grameri* (çeviren: Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

GAZİHAN, Sultan Abdülhamid (1298): *Lugati Çağatai ve Türki Osmâni*, Mihran Matbaası, İstanbul.

GRONBECH, Kaare (1942): *Komanisches Wörterbuch, Türkischer Wortindex zu Codex Cumanicus*, Kopenhagen: E. Munksgaard.

GÜLENSOY, Tuncer (2007): *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

HAN, Muhammad Mehdî (1960): *Sanglax*, (yayımlayan: Sir Gerard CLAUSON), London.

KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1989): *Gülistan Tercümesi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

KAYA, Ceval (1994): *Uygurca Altun Yaruk*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

NADELYAYEV, V. M- NASİLOV, D. M- TENİŞEV, E. R- ŞÇERBAK, A. M (1969): *Drevnetyurskiy Slovar*, Leningrad: Izdatel'stvo Nauka.

NASKALİ, Emine Gürsoy, DURANLI, Muvaffak (1999): *Altayca-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

NASKALİ, Emine Gürsoy, BUTANAYEV, Viktor vd... (2007): *Hakasça-Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

ORKUN, Hüseyin Namık (1936, 1938, 1940, 1941): *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

STAROSTIN, Sergei-Anna Dybo-Oleg Mudrak (2003): *Handbook of Oriental Studies*, c: I, II, III Boston.

Tarama Sözlüğü (1963- 1977) c: I II, III, IV, V, VI, VII, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TEKİN, Talât (1988): *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TEKİN, Talât (2000): *Orhon Türkçesi Grameri*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9, Ankara.

TOPARLI, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı (2003): *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Türkçe Sözlük (2009): (10. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

USER, Hatice Şirin (2009): *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları*, Kömen Yayınları, Konya.

USTA, Halil İbrahim (2011): *Orta Asya Kur'an Tefsiri*, Türk Dilinin Tarihi Kaynakları, Ankara.

YUDAHİN, K. K.- Abdullah Taymas (1988): *Kırgız Sözlüğü*, cilt: I, II, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.